

Brez svatov

Marija Poljska

Z osemindvajsetimi leti se je s toplim telesom in škrlatnimi lici ugnezdila v gostilni ob cesti. Šegavi popotni vozniki so se ji mimogrede dali napajati. Bila je edina pomoč gospodinji, razboljeni ženski, ki je v svoji občutljivosti često omenjala smrt. Gospodar jima je po neprespanih nočeh hodil gledat na prste. Sčasoma se je Tonca znala obrniti pri živini v hlevu in je sama hodila na njivo, ki so ji jo med vrtovi in poljem odkazali za zelenjavo.

Po tuljenju so moški iz delavnic radi posedeli pri njej. Po osemurnem delavniku so se jeziki prijetno razvezali, kadar je razkošna ženska pazila na vsakega, da mu izpolni skromne želje. Nasilnejši so jo zalezovali. Tem se je izvila, da sami niso vedeli, kako.

Nekajkrat je neroden mladič skušal začeti z njo. Ni mu uspelo, že pri prvem stavku se je zapletel. Odslej se je le še redkih besed davil pri svojem vinu. Nekega večera se je vzravnal ob vratih, strmo, kakor da se bo vrgel nanjo:

„Tonca, moja bodi!“ Umaknila se mu je v senco vodovoda, da je nehote začutil svoj poraz.

„Hišo imam in delo!“ je jecljal trmasto.

„Otroče! K materi bi moral v posteljo, da bi te ne bilo strah!“

„Sam si zaslužim...“

„Na hišo se ti bo dala vsaka ujeti.“ Oči so ji zdrknile čez gube, ki so se mehko ugrezale v obline njenega života. Zasačil je njen pogled, jo nekaj hipov vpiljal vase, potem so se mu ustnice zaničljivo skrivile:

„Še maral je ne bi, take, ki je naprodaj vsem.“ Zavreščala je, a ko je s pobešeno glavo planil iz kuhinje, je le še drhte pospravila kozarec za njim.

Odslej se je ogibala moškim laktem, ki so po prvih izpraznjenih kozarcih nevzdržljivo silile za njo. Niso ji zamerili; kmalu so jo le še tujci, prekupčevalci, ki so samozavestno natvezali gospodarju svojo robo, vabili pit.

Poznega jesenskega večera je nekdo pripeljal slatino. Čakala je v prostorni, pravkar pometeni kuhinji, ko se je z zabojem na plečih zagugal med vrati. Za hip je ujela njegove svetle oči. Prihajal je mimo, hrbet se mu je udajal pod bremenom. Zopet so jo zadele njegove oči.

„Kam?“

Šla je pred njim in mu odprla klet. Čutila je na sebi njegov pogled. V veži ji je v neznanem opoju zastal korak. Človek je nosil mimo, z razigranimi, prožnimi udi, ne da bi odvrnil žareči pogled.

„Petindvajset jih je, pred tremi tedni naročeno.“ Njegov glas jo je zmedel. Sedaj je spravljal prazne zaboje s poti. Zdrznila se je, ko je zadnjega dvignil na tilnik. Tudi on je okleval.

Preden je pognal, se je vrnil še enkrat: „Zbogom, devica!“ Nenadoma je bila ob njem.

„Si že dolgo tu?“ — „Dober mesec...“ — „Jih hodi dosti tod mimo?“

„Kakor je, sem in tja.“

„No, fantov ti ne manjka...“

Stresla je z glavo.

Srepo se je zastrmel predse. Potem so se mu razžareli pogledi. Rahlo ji je na temenu poiskal štrečno las in ji jo pritisnil na tilnik. Nato se je pa s težko sapo odtrgal od nje.

Zunaj je zakopal glavo v konjevo grivo. Hip pozneje je počil z bičem. Ko so konji potegnili, se je pognal na voz.

„Zdaj bom jaz vozil tod mimo!“ je zavriskal starcu, ki je ob robu ceste betežno tolkel kamenje.

Drugič je zaripel hribovec pripeljal zaboje. Tonca je tri mesece čakala zastoj.

Poznega večera pa se je zopet ustavil v gostilni. Ob mizi je nekdo poskočil in mu nalil, drugi so krmežljivo pokimali, češ, naj sede. Pil je, tudi sam je takoj naročil. A sedel ni. Malomarno je slonel ob steni in klepetal. Oči so mu srepo strmele mimo vseh. Niti v mlado žensko, ki je napeto šinila kvišku, se ni ozrl.

Star kočijaž iz Trsta je z jedkimi dovtipi ponavljal svoje prigode.

„Lepe ženske so bile tam!“ je omenil voznik.

„Da, takrat so bili še čaši, ko se je dalo doživeti, takrat!“ se je hahljal Kraševce.

„Bogate so tiščale za nami.“ Visoki človek je uprl v tla kačje oči. „Sedaj pa še kruha nismo siti!“ Nato je pripovedoval o ljudeh, ki jih je bil kočijaž v Trstu še poznal. Z rahlo strupenostjo je razglabljal o njihovem padcu ali dvigu. A surovo, kakor drugi, se ni smejal.

Ko je odhajal, se Tonca ni mogla več vzdržati. Kakor mlado ščene je tekla za njim. Niti začudil se ni. Naslonil se je s hrbtom na steno. V temi je otipal njeno roko. Potem jo je pa mahoma potegnil nase. V radostnem opoju je odtavala nazaj v kuhinjo.

Zjutraj je z njive vozila krompir. V krčmi ob postaji jo je nekdo poklical. Voznik je stal pred hlevom, široko razkoračen in s cigareto v ustih. Kakor ukopana je obstala. Čehljal je konja pod grivo in požvižgaval. Smehljaje je šla proti njemu:

„Tu se ustavljaš?“

„Kadar me ne pahnejo drugam.“

„Nisem vedela.“ Usmiljeno jo je opazoval. Prijel je žival pod gobcem in jo odpeljal v hlev. Čakal je, da se je obrnila proti domu.

Komaj se je stemnilo, se je vrnila. S pobešeno glavo se je skrivala za ogrado, za grmičje ob cesti. Slednjič ga je našla. Sključeno je ždel ob vratih

lope, ki je bila prislonjena na hlev. Uporni korak ji je zaigral, ko ga je zagledala. Od zadaj je stopila k njemu in mu segla na ramo.

Zasukal se je naglo, kakor v strahu, nenadoma se mu je užgalo v očeh. Oživel je; razigran, svoboden jo je zgnetel predse in jo potisnil v lopo. Ihte se je zrušila na njegovo ležišče.

Odslej je zvečer prihajal na polič vina. Sedel je v kuhinji, bolj v ozadju, kjer ni bil vsem na očeh. Redno je tod, v topli bližini točajke, dvigal glavo izza hrbta drugih in se oziral za njo. Gospodinja je prva opazila.

„Kaj nič ne misliš, da bi ga vzela?“

„Še v glavo mi ne pade.“

„Zakaj pa ne, saj je čeden fant!“

„Všeč mi je,“ je zardela vroče.

„No, potem pa kar!“

Koncem meseca je izostal. Pri zadnjem srečanju so mu misli uhajale neznano kam. Ni mogla zadeti besede, ki bi ji ga vrnila. Niti začudila se ni, da je odšel.

Nekaj tednov pozneje je postal na predzidku s tropo potepuhov. Nekaj ujedljivih kvant je slišala skozi okno. Pohitela je ven. Nikogar ni bilo več. Počasi, pazljivo si je nadela praznjo obleko in se odpravila k lopi.

Zopet je za krčmo izpregal. Videla je nekaj belih niti na njegovih sencih. Sivkasti obraz je bil starikav. Za njegovim hrbtom se je splazila v lopo. Ležišče je bilo le še beden zvitek cunj, ki so razpadale od trohnobe.

Segla je po njegov suknjič na steni, kjer je s težkega ometa curljala vlaga nanj. Odnese ga je na solnčen plot. Ko se je vrnila, je v polumraku pod visoko lino čakal on. Srepel je predse.

Nemo je vstopila, čuteč, da zadnja zaupljivost izginja med njima. Ničesar mu ni imela reči. Molče je pobesil pogled v ogorek, ki ga je teptal z nogo. Krčevito se je zbrala:

„Zdaj ne grem več od tod. Če me ne maraš več, te bom ubila!“

„Kaj si nora? Danes, ko se že vsaka z vsakim speča!“

„Zapodi me, ... sama ne pojdem.“

„Onečedila se boš.“ Zamišljeno se je spustil kraj nje.

Hipoma je potegnili njeno glavo v svoje naročje in ji zatisnil oči.

„Menda res misliš, da bi ostala?“

„Otroka bom imela,“ je zaječala napol v smehu in zgrabila njegovo vozlati dlan.

V gostilno je šla še po slovo. Ko ji je gospodinja odštevala denar, jo je dušilo. Tesno ga je zvila v pest:

„Drugega itak ne bom imela!“

Prvi otrok je bil sin. Živela je v lopi. Ljudje, ki so ob nedeljskih popoldnevih zvedavo pogledovali vanjo, so govorili, da stanuje v brlogu. On

ji je v redkih presledkih spuščal v dlan skope denarje, ki jih je prinašal domov. Garal je preko ur, da bi zmožel več. Nista se ognila bedi.

„Med ljudi bom morala,“ je menila. Izžet se je zleknil vznak.

„Pa poizkusi. Jaz ne morem več. Tudi če se pretrgam, ne bo nič ostalo.“ Vendar je zneslo še toliko, da ji ni bilo treba na delo.

Mesec dni po rojstvu tudi on ni šel več zdoma. Ob prvih solčnih žarkih se je zavalil s slamnjačo pred prag in obležal. Zaskrbljena je prišla za njim. Le napol se je obrnil.

„Pognali so me!“ Ni imela moči, da bi vprašala, zakaj. Proti poldnevu se je nekam odvrlekel.

Ona je z otrokom v naročju šla beračit dela. Radi prirastka so se je branili. Vendar je tretji dan prinesla denar.

Betežno se je z vozičkom v roki pomikala od vrat do vrat in nabirala cunje. Koncem tedna jih je vozila na potok in prala. V tovarni je dobila nekaj drobiža zanje. Z izkupičkom je hranila sebe in otroka. O njem ni bilo glasu.

Prve dni po njegovem odhodu se je zavedela, da je spet noseča. Šla je z doma, kakor po navadi. Pol leta je sama iztikala za zaslužkom in jemala otroka s seboj. Samo enkrat se je življenje za malenkost spremenilo. Poreden paglavec ji je ob potoku spustil perilnik po vodi. V prvem obupu je hotela planiti v strugo za njim. Nekaj žensk je prihitelo na njen krik. S silo so jo zadržale. Dale so ji v pranje domače perilo. Postala je perica.

Tik pred porodom se je vrnil on. Poln zanosa ji je povedal, da ga bodo vzeli v tovarno za voznika. Koncem meseca sta se preselila v delavsko četrt.

Tonca je popoldne posedala na ploščadi, kamor se je poleg njenih odpiralo še sedem vrat. Solnce je grelo toplo, da bi se človek zleknil vanj. Skoraj na vsakem pragu je ždela soseda. Tudi Tonca je ostala do zahoda. Dvignila se je, ko je s prvimi sencami prihajal hlad. Praznično je vzela otroka v naročje in ga ponesla na dvorišče. Rdečelasa ženščina je pri vodovodu točila.

„Si jo videla, lajdro, kako hodi?“ je pomignila sosedu, ki je pravkar prilezla izza vrat. Mlada ženska ju je ošinila z očmi. Trdo vzravnana je nesla otroka mimo. Utihnili sta.

Zvečer je sedla njemu nasproti in nemo bolščala v temo pred seboj.

„Me boš še dolgo vlačil v tem gnoju, kakor lajdro, ki te je čakala v gmajni? Druge smejo v posteljo in se rede in so poročene. Na posodo bi bi mogla hoditi k njim, če bi ne bil brez vesti!“

„Včasih ni bilo treba hoditi na posodo. Cunje niso bile preslabe, čeprav je bil fant brez vesti.“

„Dosti sem požrla . . .“

„Sem ti mar obljubil prstan in oltar?“ Prepadena je obmolnila. On je nekaj motal na svojem tulcu. Komaj je bil gotov, se je nanaglo odpravil.

Naslednjega dne so Tonco na dvorišču popadle. S pestmi se je pognala mednje.

„Več sem imela, kakor ve vse, hinavke prodane, in če bi danes prišel še enkrat, bi pustila vse in živela z njim!“ Težka ženska si je utrla pot do nje.

„Še postavljaš se!“ Kriče so se zaganjale vanjo. Rdečelasa delavka jo je komaj ubranila.

On je prišel pozno. Privedel je potepuha s seboj. Ob prostaških pomenkih sta se občutljivo smehljala. Govorčila sta dolgo v noč. Od zadnjega spopada se je ogibal.

„Saj me lahko poženeš, če se ti ljubi!“ je zaječala. Brezbrižno je zmignil z rameni in se odpravljal spat.

„Kadar se boš naveličala mojih pernic, bom šel sam.“

Tudi drugi otrok je bil sin. Z novim življenjem se je razvezala vsa stara utajena nežnost v njej. On se je rahlo sklanjal nadnjo, poln topline. Nekaj dni je medlela v opojni sladkosti njunega prvega srečanja.

Na dvorišče je hodila le še po vodo. Kakor hitro je mogla, se je umaknila. Rdeča pa jo je vendarle prestregla:

„Nora si, da živiš z njim. Otroke ima in ženo!“

„Pred svojim pragom pometaj in ne brigaj se za druge!“

„Kakor hočeš, mislila sem, da je dobro, če ti povem,“ Mlada je mračno vrtala z očmi v tla. Z otrokom v naročju je ždela na klopici pred vrati, dokler ni v mraku prišel domov. Brez besede je stopila v kuhinjo za njim.

Vrgel se je na posteljo in začel pripovedovati. Tik ob njem se je ustavila, tako blizu, da je mogel poriniti glavo med njo in otroka.

„Nobena ti ni predobra; vseeno, ali gre v koruzo ali pa jo pustiš na cesti!“ Še tesneje je zaril glavo vanjo. Otrok je preko nje zdrknil na blazino.

„Zdaj mi boš povedal, ali je res, da te je obrala druga, še prej, preden si se udomačil pri meni?“ Žilavo mu je zagrebla prste v vrat. Z naglim sunkom jo je izpodbil.

„Ali sem ti kdaj prikrival?“

„Ubila te bom, ubila!“ Sunil jo je od sebe, da se je opotekla.

„Si mar izgubila več, kakor jaz? Hudič, dve leti se že gonim po svetu, bos, kakor živina. Zdaj sem sit!“

„In prestar, da bi se pričkal radi svatovščine!“ Z ostrimi koraki je hitel čez dvorišče. Ko se je zavedela, je planila za njim.

„Ubila ga bom, ubila!“ Ob zadnjem kostanju se je sesedla. Ženskam, ki so se zasople zbrale krog nje, se je umaknila. Drobna, ostarela je ob prvem mraku z otrokoma odšla.

V predmestnem zatišju se je naselila. Ženski, pri kateri je bila na hrani, je dala otroka v rejo in ji v zameno obdelavala njive za hišo. Ponoči je po kavarnah raznašala časopise.

V njenem koščenem obrazu je bilo vendarle še nekaj svežine. Redkokdaj je spregovorila. Le kadar je otrok vprašal po očetu, je bruhalo iz nje. Še je telo upanje, da ga bo ubila.

Nekega dne je na ulici prišel mimo. Trepetaje je med množico spoznala njegov obraz. Gledal je predse, ne da bi se ozrl. Vročično je pobesila glavo. Ko ji je izginjal izpred oči, je stopila za njim. Na oglu je obstala. V neudržane roke se je vračal mir. V nenadnem pokoju se je nasmehnila. Počasi je odvrnila pogled od njega in krenila v drugo smer.

O sodobni slovenski liriki

Bogomil Fatur

IV. Tkzv. nova stvarnost.

Kot smo videli, je ekspresionizem proces dezobjektivizacije in dematerializacije v poeziji privedel do zadnje konsekvence; v isti smeri ni bil možen več nikak korak naprej; če je hotel sploh še kaj govoriti in še kaj izražati, se je pesnik nujno moral spet vrniti v svet vsakdanjega izkustva, med zemeljske stvari, k predmetom realnega bivanja. Opažamo torej ekspresionistični popolnoma nasprotno gesto iz sebe ven; počasi se ruši španski zid, ki je dotlej obstajal med pesnikovo mislijo in njeno konkretno podlago; in zopet se razklepa začarani krog, v katerega je bil ujet povojni pesniški človek. Lirika polagoma poizkuša vreči raz sebe pestri plašč impertinence, pustolovstva in narcisične zaljubljenosti ter se pripravlja na zavzetje pravih postojank v živem življenju. Zopet prihaja v poštev in v časti jasnost logičnega elementa ter na drugi strani preprostost in plastičnost izraza, medtem ko tonejo meglene fantazmagorije, nabrekla biblična vizionarstva in papirnate simbolike nepovratno med lirične preživelosti. Iz osnovnega doživetja jezika kot tiste neusahljive sile, ki veže ljudi med seboj v višjo skupnost, raste poezija, katere namen niso več primitivistični zagovori in čarovni reki, marveč se vanjo zopet povrača dvoje, troje velikih liričnih temotov: doživetje ljubezni; občutenje pokrajine, ki je dojeta z vsemi čuti, z novimi očmi, s svežim otroškim pogledom; odpor proti socialni krivici obstoječega družabnega reda; končno najintimnejša bolečina človeške kreature v njeni večni poraženosti pred dejstvom smrti. Skratka — v novi liriki se zopet obuja k življenju človek kakršen je, človek kot psihofizično in socialno bitje, z vso radostjo in vso tragičnostjo svoje usode na zemlji. Nova pesniška generacija se bolj kot katerakoli druga v tem stoletju čuti postavljena pred osnovna dejstva vsake eksistence, pred celoto življenjskega dogajanja, pred dejansko zemeljsko bivanje v času in prostoru in se